

İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)

BALKANLAR'DA İSLÂM MEDENİYETİ
ULUSLARARASI ÜÇÜNCÜ SEMPOZYUM TEBLİĞLERİ

Bükreş, Romanya / 1-5 Kasım 2006

İstanbul 2011

XIX. YÜZYIL ORTALARINDA MAÇIN'İN SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLERİ*

Arzu Terzi*

Şehirlerin sosyo-ekonomik özelliklerine yönelik çalışmalar, birbirinden farklı pek çok şehir ve kasaba ekonomisi tipinden söz edilebileceğini göstermiştir. Bu çeşitlilik özellikle iktisat tarihçilerini, şehir ve kasabaları iktisadî özelliklerine göre ayrı tipler altında toplamağa sevk etmiş ve oluşturulan bu tipolojiler çerçevesinde şehir ve kasabaların sosyo-ekonomik yapılarını ortaya koyan çok sayıda monografi yazılmıştır. Ancak bu tarz çalışmalar daha çok canlı bir ticaret veya sanayi merkezi olan ya da metropolitan özellikler gösteren büyük şehirler üzerinde yoğunlaşmıştır. Oysa devletin temel örgütlenme birimi olan kazanın idarî merkezi sayılan ve sayıları bine yaklaşan kasabaların ekonomik ve sosyal özelliklerinin ortaya konması, Osmanlı Devletinin önemli bir kesiminin iktisadî ve sosyal yapısı hakkında yararlı bilgiler edinmemizi mümkün kılacaktır.

Çalışma bugün Romanya'nın bir şehri olan Maçin'in Osmanlı idaresinde bulunduğu XIX. yüzyıl ortalarındaki ekonomik ve sosyal yapı özellikleri hakkında kantitatif veriler ortaya koymak ve bu verilerin sınırları içerisinde kalarak bazı değerlendirmeler yapmak amacıyla gütmemektedir. Çalışmanın kaynağını *Temettuat Defterleri* adı verilen ve 1844 yılında Osmanlı Devletinin büyük bir kesiminde yapılmış olan emlak, arazi ve hayvanat tahrirleri serisinden dört tanesi¹, teşkil etmektedir. Yapılan araştırma Osmanlı idarî taksimatına göre Maçin ka-

* Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri birimi tarafından desteklenmiştir. Proje nr. UDP-875/10102006.

* Y.Doç.Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

¹ Çalışma sırasında yapılan bütün tespitler Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Maçin Kasabasına ait dört adet Temettuat defterinin incelenmesiyle yapılan değerlendirmeler sonucudur. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Maliye Nezareti Temettuat Defterleri*, nr. 12132; nr. 12135; nr. 12145; nr. 12147.

zasının merkezi durumda olan Maçın kasabasına aittir ve kaynak olarak kullanılan bu defterlerdeki tahrir kayıtları hane reisleri esas alınarak tutuldukları için, burada Maçın ile ilgili yapılacak bütün tespitlerde hane reislerinin baz alındığı ve kasabanın tamamını ihtiva etmediği de belirtilmelidir.

Öncelikle Maçın Kazası'nın coğrafi konumu belirtmek gerekirse Dobruca bölgesinin kuzeybatısında, Tuna nehrinden ayrılan kolunun kıvrımlar yaparak dönüp tekrar Tunayla birleşen ucunda yer alan bir kazadır. Konumu itibarıyla Tuna nehrinin adı geçen kolunun kıvrımlarının güney ucunda Hırsova, kuzey ucunda ise Maçın yer alır. Kaynak olarak kullanılan Temettuat Defterlerinin tutulduğu tarih olan 1844 yılında Osmanlı idarî taksimatına göre, Silistre vilayetinin Silistre Sancağına bağlı bir kazadır.²

Tablo I

Maçın Kasabası'nın Mahalleleri

1	Cami-i Atik	48
2	Cami-i Cedid	85
3	Çarşı	69
4	Derbend	72
5	Kale	50
6	Varoş	110
	Toplam	434 Hane

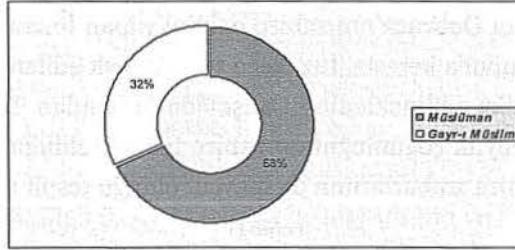
Maçın kazasının merkezi Maçın kasabasında incelenen dönemde toplam 434 haneden oluşan altı mahallesi vardır. Tabloda Cami-i Atik, Kale, Derbend, Cami-i Cedid Çarşı ve Varoş adlarını taşıyan mahallelerinin hane sayıları görülmektedir. Cami-i Atik, Kale, Derbend ve Cami-i Cedid mahalleleri tamamen Müslüman halkın yaşadığı mahallelerdir. Şehrin çarşı mahallesi ise müslim ve gayr-ı müslim nüfusun bir arada bulunduğu kosmopolit özelliğe sahip bir yerdir. Nitekim Çarşı mahallesinin Pınaraltı mevkiinde 40 hane Müslüman oturmaktadır. Mahallenin geri kalan kısmında Maçın'e dışarıdan gelen yabancı reaya olarak ayrı bir şekilde tahriri yapılmış 25 hane gayr-i müslim ikamet etmektedir ki bunların büyük kısmının Şumnu ve Rusçuklu az bir kısmının ise, Tırno-

² Fazıla Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdarî Taksimat ve Nüfus", *Bellekten*, XV/60, Ekim 1951, Ankara 1951, s. 621. Maçın Kazası, Mithat Paşa'nın gayretleriyle 1864 yılında Tuna Vilayetinin kurulmasından sonra ise Tuna vilayeti Tulça Sancağına bağlanmıştır. *Tuna Vilayeti Salnamesi*, Sene 1286, s. 64; Hans-Jürgen Kornrumpf, *Die Territorialverwaltung im östlichen Teil der europäischen Türkei vom Erlass der Vilayetsordnung (1864) bis zum Berliner Kongress (1878) nach amtlichen Osmanischen Veröffentlichungen*, Freiburg 1976, s. 144, 158-159.

va Arabistan ve Bahr-ı sefidli(Akdenizli) oldukları anlaşılmaktadır. Kasabanın 4 haneden müteşekkil Ermeni nüfusu da yine bu mahallede yaşamaktadır. Maçin kasabasında 20 hane Kıpti bulunmaktadır ki bunların 17 hanesi müslüman, üçü gayr-ı müslimdir. Kasabanın Varoş mahallesi tamamen gayr-ı Müslimlerin yaşadığı bir yerdir. Burada 104 Rum, 3 Yahudi, 3 de Kıpti zimmi hane bulunmaktadır.

Tablo II

Maçin Kasabası'nın Nüfusunun Dağılımı

295 hane Müslüman 139 hane gayr-ı Müslim olmak üzere Toplam 434 haneden hareketle kasabanın 1844 yılındaki tahmini nüfusunun 2000 civarında olduğu söylenebilir. Bunun % 68'ini müslümanlar, % 32'sini ise gayr-ı müslimler oluşturur.

Maçin kasabasında yaşayan hane reisleri yaptıkları mesleklere göre dört kısma ayrılarak incelenebilir: Esnaf ve sanatkarlar, tarım ve hayvancılıkla uğraşanlar, görevliler ve herhangi bir mesleği bulunmayanlardır.

Tablo III

Hane Reislerinin Mesleklerine Göre Dağılımı

Meslekler	Hane	Yüzde
1 Esnaf ve Sanatkarlar	382	88.0
2 Tarım ve Hayvancılıkta Uğraşanlar	29	7.0
3 Görevliler	9	2.0
4 Mesleği Bulunmayanlar	14	3.0
Toplam	434	100.0

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere Maçin'de az sayıda hane reisi tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Tarım ve hayvancılık geçerli bir gelir kaynağı değildir. Bunlar içinde 21 hane reisi ziraat erbabı yani çiftçidir. Ve ziraat erbabının hepsi de Rum hane reisleridir. Bağcı (5), Bahçıvan (1) ve Çoban (2) ise bu grupta yer alan diğer hane reisleridir. Maçin kasabasında Esnaf ve Sanatkarlar oldukça kalabalık bir grubu oluşturur. 382 hane reisi 47 farklı meslek türünde faaliyet

göstermektedir. Bunların çoğunluğu halkın muhtelif ihtiyaçlarını karşılamak üzere icra edilen, imalat ve satış faaliyetlerinin bir arada yürütüldüğü mesleklerdir. Tablo IV'te esnaf ve sanatkarlığa ait mesleklerin adları ve bunları icra edenlerin sayıları görülmektedir. Ancak bu tespitlerin sadece Maçın'de yaşayan hane reisleri oldukları ve kasabının tamamı düşünüldüğünde bu rakamların artacağı unutulmamalıdır.

Bazı meslek dallarında hane reislerinin sayılarının fazla olması bu mesleklerin yaygın olduğunu göstermektedir. Tuna nehrinin kıyısındaki Maçın kazasının, bir tahıl bölgesi olan Dobruca'nın zahire naklini yapan limanlardan biri olduğu bilinmektedir. İstanbul'a kereste, tuz, keçe ve esir sevk edilen limanlar arasında Maçın limanı da zikr edilmektedir.³ Çalışmada kullanılan Temettuat defterlerinde tüccarların büyük çoğunluğunun zahire tüccarı olduğuna işaret edilmektedir. Kasabada zahire ambarlarının da mevcut olduğu tespit edilmektedir.

Tablo IV

Esnaf ve Sanat karlar

	Meslek	Hane Reisi		Meslek	Hane Reisi
1	Abacı	3	25	Hatabcı	14
2	Arabacı	39	26	Kahveci	15
3	Aşçı	1	27	Kalaycı	3
4	Attar	3	28	Kapamacı	5
5	Bakkal	17	29	Kasap	5
6	Balıkçı	28	30	Kayıkcı	65
7	Berber	3	31	Kıyıcı	2
8	Boyacı	1	32	Kileci	1
9	Börekçi	4	33	Kovancı	3
10	Canbaz	3	34	Kürkçü	4
11	Cerrah	1	35	Marangoz	4
12	Çıpacı	40	36	Meyhaneci	11
13	Çubukcu	1	37	Mumcu	2
14	Değirmenci	5	38	Nalbant	2
15	Demirci	9	39	Sakacı	5
16	Doğramacı	2	40	Sandalcı	2
17	Duhancı	2	41	Sarrac	1
18	Dülger	6	42	Tahtacı	6
19	Eskici	1	43	Talikalı	20
20	Ekmekçi	7	44	Tellal	2

³ Kemal Karpat, "Dobruca", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, IX, 482-486.

	Meslek	Hane Reisi		Meslek	Hane Reisi
21	Fıçı	4	45	Terzi	5
22	Gaytancı	1	46	Tüccar	17
23	Haffaf ve Dikici	2	47	Tüfekçi	4
24	Hallac	1		Toplam	382

Tablo V, Yaygın Olarak Yapılan Meslekler

Meslek	Hane Reisi
Kayıkçı	65
Çıpacı	40
Arabacı	39
Talikalı	20
Balıkçı	28
Bakkal	17
Tüccar	17

Tablo V’de de görüldüğü üzere Maçın’de taşıma-ulaşım ve ticarete yönelik mesleklerin yaygın olması tabiidir. Kayıkçılık yaygın mesleklerin başında gelir. Bunlar büyük ebatlarda kayıklardır ve Temettuat defterlerinde bunların çam kayığı, oranje kayığı gibi çeşitleri belirtilmiş, daha küçük boyutluları için sagir kayık, filika ve sandal tabirleri kullanılmıştır. Kayıkçılığın hem mal taşımıcılığında hem de başta nehrin karşı yakasına geçişler olmak üzere insan taşımıcılığında kullanıldığı söylenebilir. Limana gelen ve çıkan malların hinterlandına taşınmasını sağlayan arabacılık da yaygın meslek dahdır. Bu arabalar öküzle çekilmektedir. Zira her arabacı birer çift öküzüne sahiptir. Kısa mesafe taşımıcılığında kullanılan ve daha çok insan taşımaya yönelik bir araba olan Talikalılık da Maçın’de sıkça görülen bir meslek dalıdır. Özellikle XIX. yüzyılda Osmanlı şehir hayatında sıkça görülen Talika, kutu biçimindeki gövdesine arka taraftan binilen ve içerisinde iki kenarındaki sıralara dört ya da altı kişinin oturabildiği bir araba modelidir.⁴ Kullanılan defterlerde bu arabaların Bargir Talikası olduğuna da işaret edilmiştir. Kasabada diğer yaygın meslekler arasında balıkçılık ve ticaret yer almaktadır.

Hatabcılık (14) yani odunculuk (İshakça–Maçın arasında miri bir orman bulunmaktadır), kahvecilik(15) ve meyhanecilik(11) Maçın’de sık görülen meslekler arasında sayılabilir. Esnafılık ve sanatkarlığa dayalı meslek grubu içinde mes-

⁴ İlhan Tekeli-Selim İlkin, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Ondokuzuncu Yüzyılda Araba Teknolojisinde ve Karayolu Yapımındaki Gelişmeler”, *Çağın Yakalayan Osmanlı, Osmanlı Devleti’nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri*, Yayına Hazırlayanlar: Ekmeleddin İhsanoğlu-Mustafa Kaçar, İstanbul 1995, s. 421.

leklerin büyük çoğunluğunun hem müslim hem de gayr-ı müslimler tarafından yapıldığı gözlenmektedir. Bununla beraber Demirci ve Kalaycılarının sadece kipti, Meyhaneciliğin ise gayr-ı müslim hane reislerince yapıldığı, beş adet kapamacı esnafının tamamının yabancı reaya olduğu da belirtilmelidir. Maçin'de yaşayan 3 hane reisi Yahudinin üçü de meyhaneci, 4 Ermeni hane reisinin ise üçü tüccar biri kayıktır.

Tablo VI, Görevliler

İmam	2
Karantina Katibi	1
Kaza Müdürü	1
Meclis Azası	1
Kaza Naibi	1
Nüfus Mukayyidi	1
Nüfus Nazırı	1
Papas	1
Toplam	9

Kasabadaki hane reisleri içinde üçüncü grup olarak değerlendirdiğimiz görevliler 9 kişidir. Bunlar kasabanın sosyal, dinî, idarî ve hukuki alanlarında vazife yaparlar. Bu görevliler, imam, papas, karantina katibi (sabık kaydı vardır), Maçin kazasının idarî amiri olan kaza müdürü, kazada kadı yerine hukuki alanda görev yapan naib, nüfus mukayyidi, nüfus nazırı ve meclis azasından meydana gelir. Maçin Kasabasında belirli bir mesleği bulunmayan ise toplam 14 hane reisi vardır. Bunlardan üç tanesi rant gelirli dediğimiz kira gelirleriyle geçinen kimselerdir. Diğerleri ise hane reisi durumundaki müflis, dilenci, yetim, yaşlı vs.'dir. Sadece üç hane reisi ise herhangi bir yerden geliri olmayıp yardımla geçinmektedir.

Tablo VII, Maçin'deki Hane Reislerine Ait Binalar

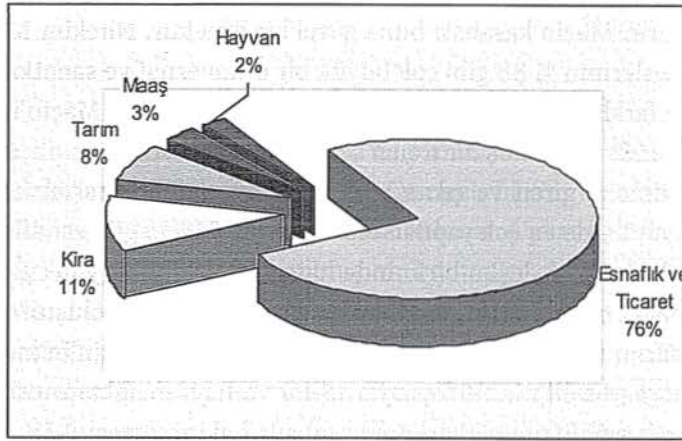
Ambar	3
Değirmen	8
Dükkan	88
Fırın	7
Han	1
Kahvehane	18
Mahzen	1
Meyhane	16
Toplam	142

Maçin kasabasinda yaşayan hane reislerinin sahip oldukları binalar bizlere kasabadaki binaların dağılımı hakkında az da olsa bilgi vermektedir. Buna göre

1844 yılında hane reislerine ait toplam 142 adet bina tespit edilmektedir. Kasabada 88 dükkan, 18 kahvehane ve 16 meyhane dikkat çeken binalardır.

Tablo VIII, Hane Reislerinin Gelirlerinin Dağılımı

Esnaflık ve Ticaret	220863
Kira	32358
Tarım	22055
Maaş	9150
Hayvan	7128
Toplam	291554

Son olarak kasabanın gelir kaynakları ve gelirlerin dağılımına gelince; Maçin'deki hane reislerinin gelir kaynaklarını, esnaflık ve Ticaret, Kira, Tarım, Maaş ve Hayvancılık olmak üzere beşe ayırmak mümkündür. 1844 yılı itibariyle hane reislerinin bir yıllık gayr-ı safi gelirlerinin toplamı 291.554 kuruştur. Bunun %76 gibi en yüksek bölümünü esnaflık ve ticaret gelirleri oluşturur. 434 haneden 382 hane reisinin esnaf ve sanatkar olduğu gözönüne alınırsa bu oran normaldir. Kira gelirleri şehirde ikinci önemli sırayı alır. Tarım ise daha önce de belirtildiği üzere Maçin'de yaygın bir gelir kaynağı değildir. Hane reislerinin sahip olduğu toplam 309 dönümlük tarlalarda yetiştirilen ürün sırasıyla buğday, arpa ve koçanyıla beraber mısır buğdayına verilen ad olan kokorozdur. Hane reislerinin sahip oldukları bağ miktarı ise az parçalar halindedir ve dönümün dörtte biri olan evlek hesabıyla gösterilir. Toplam 147 evlek bağa sahiptirler. Hayvancılık kasabanın yıllık gelirinin % 2'sini oluşturur. Hane reislerinin sahip oldukları hayvanların başında sağman inek gelir ki toplam 202 adet sağman inek tespit edilebilmektedir. Her ineğin bir yıllık hasılatı çoğu zaman 20 kuruş

civarındadır. Diğer beslenen hayvanlar, sağman koyun, kısır koyun, toklu, keçi, kısır inek, düğge, tosun, dana, çift öküzü, kara sığıroküzü, kısırak olarak sıralanabilir. Ayrıca Maçin'de arıcılık da yapılmaktadır.

Sonuç:

Maçin XIX. yüzyıl ortalarında altı mahalle ve toplam 434 hane ile yaklaşık 2000 civarı nüfusa sahip bir kaza merkezi durumundadır. Nüfusun % 68'ini müslümanlar, % 32'sini ise gayr-ı müslimler oluşturur. Bir kazanın bulunduğu coğrafi konum oradaki ekonomik faaliyetleri doğal olarak yoğun bir şekilde etkiler ve buna paralel olarak bir takım mesleklerin yaygın olarak yapılmasını beraberinde getirir. Maçin kasabası buna güzel bir örnektir. Nitekim Maçin'de yaşayan hane reislerinin % 88 gibi çok büyük bir oranı esnaf ve sanatkarlık alanında yer alan 47 farklı meslek türünde faaliyet göstermektedir. Maçin'in Tuna nehri ve kolu arasında kurulmuş bir liman şehri olması sebebiyle kayıkçılık, balıkçılık, ticaret, ve limana giren ve çıkan malların hinterlandına taşınmasını sağlayan arabacılık merkezde en çok yapılan mesleklerdir. Maçin gibi esnaflık ve ticaretin ön plana çıktığı bir yerleşim biriminde hane reislerinin bir yıllık gayri safi gelirlerinin % 76'lık bir kısmının esnaflık ve ticaret gelirlerinin oluşturması ise gayet doğaldır. Tarım ve hayvancılıktan sağlanan gelirler ise Maçin'in merkezinde çok düşük bir orana sahiptir. Dolayısıyla tarım ve hayvancılıktan uzaklaşılması ve yaygın olarak esnaf ve sanatkarlığın kasabada hakim olması, XIX. yüzyıl ortalarında Maçin'in şehirleşme yönünde gelişme içinde olduğunu düşündürmektedir.